

El text de Joseph Pitton de Tournefort sobre els vricolacs

Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708) fou un botànic originari d'Ais de Provença, de família noble i força acabalada. Se'l destinà a l'estat eclesiàstic, i cursà els estudis als jesuïtes. Tanmateix la seva ànima de naturalista feu que aviat s'apassionés per la botànica.

El 1679, es desplaçà a Montpeller a estudiar medicina i el 1681, estigué a Barcelona on hi explorà la flora dels voltants. El mateix any tornà a Montpeller. El 1683 marxà a París al *Jardin des Plantes* que Lluís XIII havia manat crear per a la instrucció dels estudiants de medicina. Els seus cursos de botànica eren molt concorreguts i cèlebres.

Viatjà a Andalusia i s'interessà per la reproducció de les palmeres. També viatjà a Holanda.

L'any 1691, Tournefort entrà a formar part de l'*Académie des sciences*.

El 1694 publica la seva primera obra *Éléments de botanique ou méthode pour connaître les plantes*.

El 23 d'abril del l'any 1700, seguint instruccions de Lluís XIV, començà una expedició pel mediterrani oriental acompanyat del botànic alemany Andreas von Gundsheimer (1668 – 1715), a qui havia conegut a París; i, l'artista Claude Aubriet (1651-1742), del *Jardin du Roi* de París i que treballà com a il·lustrador de l'obra de Tournefort. Retornà de la singladura el 3 de juny de 1702. La seva experiència la recollí a *Relation d'un voyage au Levant*, obra publicada de manera pòstuma l'any 1917¹, incloent la seva experiència amb el vampir grec.

El text sobre els vricolacs o vampirs grecs que ens interessa es troba dins de la carta III, a les pàgines 131-136 de la primera edició (Tournefort 1717), en mostra una creença ben viva en el vricolacs (βρουκόλακος o βρουκόλακας) si bé contaminada pel cristianisme a fer aparèixer el dimoni com a responsable d'animar el cos del mort, allunyant-se així de les antigues creences més animistes. L'individu conserva els trets bàsics de tenir molt mala reputació i, especialment, haver patit una mala mort, puix fou assassinat.

Portada: Mapa de l'illa de Míkonos imprès l'Imprimerie royale de París el 1717 per a l'obra de Tournefort *Relation d'un Voyage du Levant*

Tournefort en un gravat de François Pigeot de data desconeguda.

El treball de Tournefort és molt conegut i divulgat. Ja van Swieten la feu copiar en el les seves *Remarques sur le Vampirisme de Sylésie* de l'any 1755 (Ardanuy 2004). Existeix també una versió catalana provisional (Romero; Ardanuy 2003). El text té un extraordinari interès perquè ofereix l'opinió detallada d'un observador naturalista. De fet el document ens presenta el contrast entre allò que descriuen els creients – molts dels habitants de l'illa, si bé descrit pel propi botànic; i, observadors científics que jutgen aparentment a partir d'allò que experimenten, representats aquí per Tournefort i els seus companys de viatge. Si donem per bona la descripció del text, observem com davant

RELATION
D'UN VOYAGE
DU
LEVANT,
FAIT PAR ORDRE DU ROY.

CONTENANT

L'Histoire Ancienne & Moderne de plusieurs Isles de l'Archipel,
de Constantinople, des Côtes de la Mer Noire, de l'Armenie,
de la Georgie, des Frontieres de Perse & de l'Asie Mineure.

AVEC

*Les Plans des Villes & des Lieux considerables; Le Genie, les Mœurs,
le Commerce & la Religion des differens Peuples qui les habitent;
Et l'Explication des Médailles & des Monumens Antiques.*

Enrichie de Descriptions & de Figures d'un grand nombre de Plantes
rares, de divers Animaux; Et de plusieurs Observations
touchant l'Histoire Naturelle.

*Par M. PITTON DE TOURNEFORT, Conseiller du Roy, Academicien
Pensionnaire de l'Academie Royale des Sciences, Docteur en Medecine
de la Faculté de Paris, Professeur en Botanique au Jardin du Roy;
Lecteur & Professeur en Medecine au College Royal.*

TOME PREMIER.

A PARIS
DE L'IMPRIMERIE ROYALE

M. DCCXVII.

Portada del primer volum de l'edició de 1917 a París de *Relation d'un voyage du Levant*.

d'un mateix fet les reaccions i interpretacions queden absolutament mediatitzades per la perspectiva cultural. I també s'observa el contagi: la repetició d'una idea, encara que no necessàriament certa, pot esdevenir un pensament àmpliament compartit. És un fenomen prou conegut i utilitzat per les classes polítiques.

Naturalment hi deuria haver gent entre els habitants de Míkonos que veurien el mateix que Tournefort, però no s'atreverien a enfrontar-se a la comunitat; o, bé tenien altres interessos. El propi botànic explica que es veu obligat a moderar la seva posició crítica per tal d'evitar problemes. I d'altra banda veiem com alguns treuen bon profit de la situació per tal de crear disturbis i dedicar-se al saqueig. Naturalment, no sabem si aquests darrers creien o no en els vricolacs, però és

evident que no tenien manies per aprofitar-se del temor dels seus veïns i sortir a la nit.

Com que tots els procediments ideats fracassaren, només els queda la possibilitat de cremar el cos dels mort. Resulta interessant l'actitud dels sacerdots que es desentenien d'aquest procés, per evitar les represàlies dels bisbes en forma de multes. Penalitzacions econòmiques que imposaran els governants otomans a la comunitat per la seva actuació incivilitzada i, especialment, no autoritzada. Finalment, remarcuem també les actituds psicològiques de recuperació de l'autoestima del poble, un cop eliminat el perill, en forma de balades per ridiculitzar el diable.

El text de Tournefort

«Ens trobàvem en una escena molt diferent i realment bàrbara, a la mateixa illa², la qual es produí arran d'un d'aquells cadàvers³ que ells creien que tornaven a la vida després del sepeli. L'home la història del qual procedirem a relatar era un pagès de Míkonos, de natural dolent i buscabregues. Aquesta és una circumstància de la qual s'ha de prendre nota en aquests casos: fou assassinat al camp, no se sap com, ni per qui. Dos dies després d'haver estat enterrat a una capella del poble, s'estengué el rumor que se'l veia caminar a la nit apressadament, regirar les pertinences de la gent, apagar els seus llums, agafar-los pel darrera i un enorme grapat d'altres malifetes. Al principi la història es prengué a broma, però el fet es contemplà seriosament quan la gent important començà a protestar pel tema; els mateixos sacerdots donaren crèdit al fet; i, sens dubte tenien els seus motius per fer-ho així: s'havien de dir misses per protegir-se. Emperò tot i això el pagès continuà fent la seva i no tenia en consideració res del que ells feien. Després de diverses reunions dels notables del poble, de sacerdots i monjos, es conclugué de manera greu que era necessari, a conseqüència d'algun ranci cerimonial, esperar fins que haguessin transcorregut nou dies des de l'enterrament. Al desè dia digueren una missa a la capella on era enterrat el cos per tal d'extreure el dimoni que ells imaginaven que s'hi

havia introduït. Després de la missa, agafaren el cos i feren els preparatius per tallar-li el cap. El carnisser del poble, un home força destraler, li obrí l'estómac abans que el pit. S'estigué una bona estona remenant entre les entranyes, però trobà el que cercava. Finalment, algú li indicà que hauria de tallar el diafragma. Se li extragué el cor, davant l'admiració de tots els espectadors. Mentrestant, el cadàver feia una pudor tan abominable, que es veieren obligats a cremar encens; però el fum barrejat amb les emanacions del cadàver incrementà la pudor i començaren a trontollar els cervells d'aquella pobra gent. La seva imaginació, colpejada per l'espectacle que tenien al seu davant, els omplí de visions. Se'ls passà pel cap que sortia una fumarada espessa del cos; no ens atrevirem a dir que era el fum de l'encens. Cridaven sense parar vricolacs⁴ dintre i fora de la capella: aquest és el nom que li donen a aquests presumptes revinguts. El soroll s'escampà pels carrers i semblava que fos un nom inventat a posta per arrancar el sostre de la capella. Alguns dels presents asseguraven que la sang del desgraciat era extremadament vermella; el carnisser jurà que el cos estava calent encara; de tot això concloueren que l'interfecte era un home molt dolent per no estar completament mort, o en paraules planeres, per ser reanimat pel diable; que és la noció que ells tenen d'un vricolac. Després bramaren el nom de forma escandalosa. Just en aquells moments entrí un grup de gent, protestant aïradament que percebien clarament que el cos no estava completament rígid quan el dugueren del camp a l'església per ser enterrat i, consegüentment, era un veritable vricolac, paraula que encara era l'essència de la follia.

No tinc cap dubte que ells haurien jurat que no feia pudor, si no haguéssim estat allí nosaltres; tan sorpresa estava aquella pobra gent amb aquest desastre i tan creguts de la seva noció que el mort havia estat reanimat. Quant a nosaltres, que estarem tan a prop del cadàver com fou possible, que podríem ser més exactes amb les nostres observacions, estàvem quasi enverinats per la pudor inaguantable que emanava d'ell. Quan ens preguntarem què pensàvem d'aquest cos, els diguérem que consideràvem que estava completament mort, però com

que nosaltres preteníem alleugerir, o, al menys, no exasperar més les seves exacerbades imaginacions, els explicàrem que no era sorprenent que el carnisser notés una lleugera escalfor mentre remenava les entranyes, puix s'estaven podrint; que no era un cosa extraordinària que emetés fums, car el fem quan es remou fa el mateix; que quant a la presumpta vermellor de la sang, semblava per les mans del carnisser que no era res, excepte una taca molt pudenta i fastigosa.

Després de totes les nostres raons, la seva opinió fou que el procediment més savi seria cremar el cor del mort a la costa. Però aquesta tasca no el feu més tractable: continuà amb el seu xivarri més fort que mai. Se l'acusà de pegar la gent durant la nit, de trencar portes i fins i tot sostres de les cases; de picar a les finestres; d'estripar robes; de buidar ampolles i recipients. Era un mort força sorollós. Penso que no es deixà ningú, excepte la casa del Cònsol, on nosaltres romaníem. Res no podia ser pitjor que les condicions d'aquesta illa. Tots els habitants semblaven esglaiats més enllà dels seus sentits. Els que tenien més seny d'entre ells foren acuitats com els altres. Era una malaltia epidèmica del cervell, tan perillosa i infecciosa com la bogeria dels gossos. Famílies senceres abandonaren ses cases i portaren els llits de campanya des de les parts més llunyanes del poble fins a la plaça major, per passar-hi la nit. A cada moment es queixaven d'un nou insult. No se sentien més que sospirs i gemecs quan s'apropava la nit. La gent amb més recursos marxaren als conreus.

Quan l'espectacle s'estengué tant, ens semblà millor callar la boca. Si ens hi haguéssim oposat, no només hauríem estat considerats burros, sinó ateus i infidels. Com hagués estat possible oposar-se a una bogeria de tot un poble? Els que creien que dubtàvem de la veritat del fet, venien i ens retreien la nostra incredulitat i s'esmerçaven a provar que existien coses com els *vricolacs*, mitjançant citacions de *l'Escut de la fe*, escrit per F. Richard⁵, un missioner jesuïta. Ell era catòlic romà⁶, deien, i en conseqüència vostès se l'han de creure. No haguéssim aconseguit res negant-nos: per nosaltres era com una comèdia cada matí el sentir les noves bogeries comeses

per aquesta au nocturna; l'acusaven de ser culpable dels pecats més abominables.

Alguns ciutadans, que posaven molt de zel per al bé de la gent, creien que havien estat deficients en la major part material de la cerimònia. Tenien l'opinió que s'havien equivocat al dir missa abans d'extreure el cor de l'infortunat: si haguéssim tingut aquesta precaució, afirmaven, hauríem arrancat el diable, tan bé com una pistola; hauria estat penjat abans que pogués tornar a venir: mentre que al dir missa primer, l'astut gos fugí una estona i tornà quan s'acabà el perill.

Tanmateix aquestes reflexions, estan tan perplexos com el primer dia: es troben a cada moment, debaten, fan processons durant tres dies i tres nits; obliguen als popes a fer dejuni; se'ls pot veure, corrent de casa en casa, amb l'aspersor d'aigua beneïda a la mà, estenent-la per tot arreu, i rentant les portes amb ella; encara més, li abocaren a la boca del pobre vricolac.

Repetirem tantes vegades als magistrats del poble que, en una situació similar, a la Cristiandat, no deixaríem de vigilar la nit, per observar el que es feia, que al final atraparen uns quants rodamóns, que tenien indubtablement alguna cosa a veure amb aquests desordres: però, o no eren els cabdills principals, o se'ls deixà anar massa ràpid. Ja que al cap de dos dies, per rescabalar-se de l'abstèmia a la qual havien estat forçats a la presó, es llençaren com a folls sobre les bótes dels que eren tan bojós com per deixar casa seva buida durant la nit: d'aquesta manera la gent es veié forçada a retornar a les seves pregàries.

Un dia –quan s'estaven dedicant a aquesta tasca amb intensitat, després d'haver clavat jo no sé quantes espases sobre la tomba del cadàver, que treien tres o quatre vegades cada dia, cada cop que li venia de gust a algú, un albanès que es trobava a Míkonos, declarà amb veu d'autoritat, que era d'allò més ridícul utilitzar espases cristianes en un cas com aquest. «No concebeu, de tan cecs com esteu, que els mànecs d'aquestes espases, que tenen la figura de la creu, impedeix que el dimoni surti del cos? Per què no feu servir sabres turcs en lloc d'espases?» El consell d'aquest home instruït no tingué cap efecte: el vricolac era incorregible;

i, tots els habitants estaven molt consternats; no sabien a quin sant cridar, quan amb una sola veu, com si s'haguessin donat el senyal l'un a l'altre, començaren a escridassar per tota la ciutat. Que era intolerable esperar ni un minut més. Que l'únic camí que quedava era cremar el vricolac completament. Que després de fer-ho, a veure si el diable podia continuar aguantant dins d'ell, Que era millor recórrer a aquest extrem, a què l'illa quedés totalment deserta. I efectivament, famílies senceres començaren a empaquetar per marxar a Syros o Tinos⁷. Els magistrats llavors ordenaren que el vricolac fos traslladat a la punta de l'Illa, a Sant Jordi⁸, on prepararen una gran pila amb quitrà i brea, per por que la fusta, tot i que estava molt seca, no es cremés suficientment ràpidament per si sola.

Allò que havien deixat d'aquell pobre cadàver fou llençat al foc i realment consumit. Era el dia 1 de gener de 1701. Veiérem les flames quan retornàvem des de Delos⁹. Podria ser anomenat una foguera de joia, perquè des de llavors no se sentiren més queixes contra el vricolac. Deien que ara el diable s'havia trobat amb un igual i idearen diverses balades per ridiculitzar-lo. Per tot arreu de l'arxipèlag estan convençuts que només els cossos dels grecs seguidors de l'església ortodoxa poden ser reanimats pel diable, Els habitants de l'illa de Santorini estan terriblement espantats pels homes-llop. Els de Míkonos, un cop que les seves visions quedaren clarament dispersades, començaren a sentir-se igualment aprensius de les persecucions dels turcs i de les del bisbe de Tinos. Ni un sol sacerdot es trobava a Sant Jordi quan es cremà el cos, per por que el bisbe els exigís una suma de diners per haver aixecat i cremat un cadàver sense el seu permís. Quant als turcs, és cert que durant la seva següent visita a la comunitat de Míkonos els feren pagar cara la seva crueltat envers aquest pobre poca-vergonya que es convertí en tots els aspectes en l'abominació i l'horror dels seus veïns. Després de tal exemple de follia, podem refusar reconèixer que els actuals grecs no són com els antics; i, que no hi ha més que ignorància i superstició entre ells!»

Notes

¹ *Relation d'un Voyage du Levant, fait par ordre du roi, contenant l'histoire ancienne & moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, des Côtes de la Mer Noire, de l'Arménie, de la Georgie, des Frontières de Perse & de l'Asie Mineure. Avec les plans des Villes & des Lieux considerables; le Genie, les Moeurs, le Commerce & la Religion des differens Peuples qui les habitent; et l'explication des médailles & des monumens antiques. Enrichie de descriptions & de figures d'un grand nombre de plantes rares, de divers animaux; et de plusieurs observations touchant l'histoire naturelle* (París, imprimerie royale, 1717, 2 vol. in-4) i (Lió, Bruyset éditeur, 1717, 3 vol. in-8). Traduïda a l'holandès el 1717, a l'anglès el 1741 i a l'alemany el 1776.

² Μύκονος (Míkonos), una de les illes de l'arxipèlag de les Cíclades, a la mar Egea.

³ Aquí Tournefort inclou una nota lingüística. Diu «Vroucolacas-βρουκόλακος i cita algunes petites variants en grec (βρουκόλακος , ...) per donar immediatament el seu significat «espectre compost d'un cos mort i d'un dimoni». També afegeix que hi ha qui creu que significa una carronya (βρούκας o βοῦρκος).

⁴ *Vroucolacas*, a l'original francès.

⁵ Es tracta del missioner jesuïta que estigué a l'illa de Thera i que descrigué les creences dels insulars, inclosa la dels vricolacs en la seva *Relation de ce qui s'est passé de plus remarquable a Sant-Erini Isle de l'Archipel, depuis l'établissement des Peres de la compagnie de Jesus en icelle*, Paris, 1657: 208-226.

⁶ Llatí, a l'original.

⁷ Dues illes Cíclades properes.

⁷ En el trajecte natural des de Delos al port de Míkonos s'ha de passar a prop de l'illa de Sant Jordi. Tanmateix de la descripció de Tournefort sembla inferir-se que fou incinerat a la punta de l'illa de Míkonos, davant de l'illeta de Sant Jordi i no pas en aquesta darrera mateixa. Ara bé, també podria ser que Tournefort no es molestés massa en aquests detalls.

⁹ Una altra de les Cíclades.

Jordi Ardanuy

Referències

Jordi Ardanuy (2003). *Observacions sobre el vampirisme de Silèsia de l'any 1755. Pel Sr. baró van Swieten, fetes a Sa Majestat imperial i real amb la versió del Sr. Antoine Hiltenprand. CEEV. Otros textos clásicos*. <<http://www.cee.vnet/Swietenp.PDF>>. [Consulta 26 d'agost de 2013].

Joseph Pitton de Tournefort . *Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy...* París: Imprimerie royale. [Prefaci de Bernard de Fontenelle (1657-1757)].

Lluïsa Romero; Jordi Ardanuy (2003). [*Relation d'un Voyage du Levant. Vricolacs*]. CEEV. Otros textos clásicos. < <http://www.cee.vnet/vricolacs.pdf>>. [Consulta 26 d'agost de 2013].